

УДК 159.9

Асоцький В.В., науковий співробітник відділу організації та координації науково-дослідної діяльності навчальних закладів Науково-методичного центру навчальних закладів МНС України

ВИЗНАЧЕННЯ ЗНАЧУЩОСТІ ОСНОВНИХ ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ НАЧАЛЬНИКА КАРАУЛУ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

У статті відображені специфічні особливості професійної діяльності начальника караулу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Зазначено, що професійна діяльність фахівця ОРС ЦЗ передбачає наявність у нього певних професійно-важливих якостей, знань і умінь при діях у надзвичайних ситуаціях. А також проведена оцінка виразності (значимості) професійно-важливих якостей начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України.

Ключові слова: начальник караулу ОРС ЦЗ ДСНС України, професійна діяльність, професійно-важливі якості.

В статье отражены специфические особенности профессиональной деятельности начальника караула Оперативно-спасательной службы гражданской защиты Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям. Указано, что профессиональная деятельность специалиста ОСС ГЗ предполагает наличие у него определенных профессионально важных качеств, знаний и умений при действиях в чрезвычайных ситуациях. А также проведена оценка выраженности (значимости) профессионально-важных качеств начальника караула ОСС ГЗ ГСЧС Украины.

Ключевые слова: начальник караула ОСС ГЗ ГСЧС Украины, профессиональная деятельность, профессионально-важные качества.

Постановка проблеми. Діяльність управлінських кадрів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (ОРС ЦЗ) Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), на відміну від багатьох інших професій, пов'язана з умовами постійної екстремальності. Професійна діяльність начальників караулів ОРС ЦЗ поєднана з великою емоційністю, зумовленою особливостями їх діяльності:

✓ неперервним нервово-психічним напруженням, викликаним систематичною роботою у незвичному середовищі (за високої температури, сильної концентрації диму, обмеженої видимості тощо);

✓ постійною загрозою життю і здоров'ю (можливі завалення палаючих конструкцій, вибухи пари і газів, отруєння шкідливими речовинами, що виділяються у процесі горіння);

✓ негативними емоційними впливами і стресовими розладами (винесення поранених і обпечених людей, смерть або каліцтво підлеглого, смерть або каліцтво дитини, урятувати яких не було можливим, стрибання людей з поверхів висотних будівель внаслідок паніки і т.п.);

✓ значними фізичними навантаженнями, пов'язаними з демонтажем конструкцій і обладнання, прокладанням рукавних ліній, пожежного устаткування на висоті, виносом матеріальних цінностей, високим темпом роботи і т.п.;

✓ необхідністю підтримувати інтенсивність і концентрацію уваги, щоб стежити за зміненням обстановки на пожежі, тримати в полі зору стан численних конструкцій, технологічних агрегатів і установок у процесі виконання службової задачі на палаючому об'єкті;

✓ труднощами, зумовленими необхідністю ведення робіт в обмеженому просторі (в тунелях, підземних галереях, газопровідних і кабельних комунікаціях), що ускладнює дії, порушує звичні способи просування, робочі пози (просування плазом, робота лежачи тощо);

✓ високою відповідальністю за відносної самостійності дій і рішень з порятунку життя людей, дорогого устаткування тощо;

✓ наявністю несподіваних і раптово виникаючих перешкод, що ускладнюють виконання службової задачі [4].

Тому, як бачимо, професійна діяльність начальника караулу оперативно-рятувальної служби цивільного захисту передбачає наявність певних професійно-важливих якостей, знань і умінь при діях у надзвичайних ситуаціях.

Слід акцентувати увагу також на недостатній комплектації підрозділів сучасною пожежною, аварійно-рятувальною технікою та обладнанням, низькому рівні соціального та медичного захисту фахівців зазначеного напрямку діяльності.

Сьогодні, проведені певні психологічні дослідження, присвячені окремим аспектам діяльності фахівців екстремального профілю, але вивчення професійно-важливих якостей начальників караулів ОРС ЦЗ практично відсутнє.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. При вивченні та аналізу зазначеної проблеми мали значення наукові положення таких вчених: В.О. Бодрова, який зазначає, що якості особистості формуються не безпосередньо суспільними умовами життя, а через її діяльність у конкретних умовах. Властивості особистості, які утворюються під час діяльності, включаються до структури її наступної діяльності, зазнають у ній різних змін, диференціюються, інтегруються і стають компонентами більш складного цілого, яким і є структура особистості [1]; К.К. Платонова - особистість в цілому та її якості виявляються і формуються у діяльності [3]. А також суттєве значення мали праці фахівців основних спеціальностей в межах МНС (М.А. Кришталь, 1997; М.І. Мар'їн, 2001; Л.О. Гонтаренко, 2007; А.Г. Снісаренко, 2011; І.О. Поляков, 2012 та ін.)

Зазначемо, що серед останніх робіт, пов'язаних з фахівцями ОРС ЦЗ ДСНС України відмітимо дослідження А.Г. Снісаренка [4]. В своїх працях він висвітлює питання професіографічного аналізу начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України, при цьому окрему увагу приділяє питанню їх професійно-важливих якостей.

Метою нашої статті є визначення значущості основних професійно-важливих якостей начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України.

Виклад основного матеріалу. Як вже зазначалося, професійна діяльність начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України має свої особливості та специфіку. До специфічних особливостей службової діяльності фахівців ОРС ЦЗ віднести і службові завдання.

В рамках нашого наукового дослідження було проведено психологічний аналіз, який надав змогу розподілити професійні завдання начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України на загальні блоки та виділити в межах кожного з них основні професійно-важливі якості. Отримані результати аналізу представлені у зведеній таблиці (див. табл. 1).

Так, проведений психологічний аналіз професійних завдань начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України дозволив виділити певний набір необхідних йому професійно-важливих якостей. Кожна група завдань, що виконуються фахівцем ДСНС України, забезпечується наявністю певного набору якостей.

Наступним кроком нашого емпіричного дослідження стала оцінка виразності (значимості), виділених нами професійно-важливих якостей начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України. Для цього ми запропонували співробітникам Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України ранжувати всі виділені якості в порядку їх значимості для начальника караулу.

На цьому етапі емпіричного дослідження групу респондентів склали так звані експерти, тобто фахівці Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України, що мають досвід роботи у підрозділах ДСНС понад 15 років. До складу експертів увійшли 25 осіб.

На основі оцінювання заданого переліку якостей, які можуть бути важливими для ефективного виконання своєї діяльності начальником караулу ОРС ЦЗ ДСНС України, а також при врахуванні основних типових елементів професійної діяльності фахівців ДСНС України нами був побудований рейтинг професійно важливих якостей.

Під час проведеного психологічного аналізу професійних завдань начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України було виділено 43 загальних особистісних професійно-важливих якостей, які необхідні для виконання того чи іншого виду діяльності. Але, як зазначили самі експерти під час оцінювання кожної якості базову основу успішності складають лише перші 10 якостей. Саме перші десять якостей забезпечують базову основу для цілісної успішної особистості.

9 Таблиця 1 – Основні професійні завдання начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України та їх професійно-важливі якості

Етап діяльності	Професійні завдання	ПВЯ
I. ПРИЙОМ ЧЕР- ГУВАННЯ (до- бове/щоденне)	– знати оперативну обстановку в районі виїзду підрозділу; – здійснювати керівництво діяльністю підрозділу; – здійснювати професійно-психологічну підготовку особового складу; – керувати обслуговуванням пожежно-рятувальної техніки та озброєння; – бути готовим до виконання оперативних дій, підтримувати готовність особового складу (слідкувати за дотриманням режиму несення служби).	- високі показники довгострокової пам'яті; - стриманість (низькі показники тривожності); - лідерські якості; - відповідальність; - самоконтроль; - емоційно-вольова стійкість; - якості мислення (вміння осмислювати, логічно переробляти, класифікувати отриману інформацію).
II. ОТРИМАННЯ ПОВІДОМ- ЛЕННЯ	– уточнення інформації про подію (НС); – збір додаткової інформації у необхідному обсязі.	- уважність та спостережливість; - швидкість переключення уваги; - нервово-психічна стійкість; - стриманість (низькі показники тривожності); - швидкість та лабільність мислення; - високий показник оперативної пам'яті.
III. ОПОВІЩЕННЯ, ДІЇ ПО ТРИВО- ЗІ	– збір за сигналом «Тривога»; – надання інформації щодо характеру виклику; – отримання путівки виклику та картки гасіння пожежі; – збір інформації щодо характеристик об'єкту, який горить.	- самоконтроль; - стресостійкість; - емоційно-вольова стійкість; - організованість (зібраність); - відповідальність;

Продовження таблиці 1

Етап діяльності	Професійні завдання	ПВЯ
IV. ОПЕРАТИВНІ ДІЇ	<u>Переміщення особового складу до місця виникнення події (НС)</u> – вжити заходів щодо безпечного переміщення особового складу та пожежно-технічного озброєння до місця виклику; – забезпечити збереження пожежної техніки та обладнання; – організувати швидкий розподіл професійних обов'язків серед підпорядкованого особового складу;	- швидкість переключення уваги з одного об'єкта на інший; - висока концентрація уваги; - розподіл уваги на різні об'єкти; - уважність та спостережливість; - відповідальність; - організаторські якості; - комунікативні якості; - низький рівень тривожності; - чітко формулювати і стисло викладати власні думки під час доповіді.
	<u>Розвідка</u> – визначити напрямки проведення розвідки та особисто провести її на найбільш складному і відповідальному напрямку; – встановити кількість і склад груп розвідки, встановити перед ними завдання, визначити чи потрібно застосовувати засоби і порядок зв'язку, а також необхідні для розвідки пожежно-технічне озброєння, устаткування та обладнання; – визначити особливості дотримання особовим складом розвідки правил охорони праці; – встановити порядок передачі отриманої в ході розвідки інформації.	- комунікативні якості; - переключати увагу з одного об'єкта на інший при проведенні необхідних робіт; - висока стійкість уваги в умовах перешкод; - спостережливість; - управлінські якості (вміння керувати діями інших людей, коротко та локанічно надавати інформацію); - урівноваженість та самовладання в умовах загрози особистій безпеці; - відповідальність; - рішучість, сміливість, витримка, ініціативність; - емоційно-вольова стійкість; - стресостійкість.

∞ Продовження таблиці 1

Етап діяльності	Професійні завдання	ПВЯ
	<u>Бойове розгортання</u> – встановити межі території, на якій здійснюються бойові дії з гасіння пожежі; – визначити порядок та особливості бойових дії, що здійснюються; – забезпечити швидке розгортання рукавної лінії та підготовку іншого необхідного інструментарію; – окреслити схему прокладання рукавної лінії; визначити резервні джерела живлення.	- швидкість мислення; - інтелектуальна лабільність; - винахідливість; - високі показники оперативної пам'яті; - розподілення уваги на декілько значимих об'єкти; - управлінські якості (вміння керувати діями інших людей, чітко ставити задачі).
	<u>Рятування людей та матеріальних цінностей</u> – забезпечити безпечну евакуацію людей з об'єкта пожежі; – керування рятувальними роботами.	- готовність (схильність) до ризику; - стресостійкість; - низька тривожність; - високий рівень емпатії; - високий інтелект; - стійкість уваги; - розподіл уваги між декількома об'єктами; - витривалість (психологічна та фізична).
	<u>Ліквідація пожежі (НС)</u> – оцінити обстановку і створення плану проведення робіт щодо ліквідації пожежі; – планування дій по гасінню пожежі, у тому числі визначення необхідних сил і засобів, прийняття рішень по організації бойових дій з гасіння пожежі;	- урівноваженість та самовладання в умовах загрози особистій безпеці; - висока стійкість уваги в умовах перешкод; - інтелектуальна лабільність; - відповідальність; - рішучість, сміливість, витримка, ініціативність;

Продовження таблиці 1

Етап діяльності	Професійні завдання	ПВЯ
	– постановка завдань перед учасниками гасіння пожежі, забезпечення контролю і необхідного реагування на зміну обстановки на пожежі; – здійснення в установленому порядку обліку зміни обстановки на пожежі, застосування сил і засобів для її гасіння, а також реєстрація необхідної інформації, в тому числі черговим диспетчером і за допомогою технічних засобів спеціальної служби управління гарнізону; – проведення інших заходів, спрямованих на забезпечення ефективності бойових дій по гасінню пожежі; забезпечувати управління бойовими діями на пожежі.	- витривалість (психологічна та фізична). - самовладання, зібраність, адекватне почуття самозбереження.
	<u>Виконання спеціальних робіт</u> Керування та безпосередня участь у: – організації пожежного зв'язку; – освітленні місця виклику (пожежі); – розтині і розбиранні конструкцій; – підйомі (спуску) на висоту; – виконанні захисних заходів; – наданні першої долікарської допомоги потерпілим; – відновленні працездатності технічних засобів.	- організаторські якості; - комунікативна компетентність; - управлінські якості (вміння вести ділові переговори, узгоджувати дії інших людей); - витривалість (психологічна та фізична); - швидкість, продуктивність та лабільність мислення при нестачі часу; - відповідальність; - рішучість, сміливість, витримка, ініціативність; - розвинені інтелектуальні знання в різних побутових сферах.

Продовження таблиці 1

Етап діяльності	Професійні завдання	ПВЯ
V. ЗАВЕРШЕННЯ РОБІТ В ЗОНІ НС	– встановити на місці ліквідації пожежі пост із числа пожежного караулу (з метою попередження повторного загоряння). Пост встановлюється до 1-ї години. – вжити заходи по доставці особового складу та пожежно-технічного озброєння до підрозділу; – забезпечити збереження пожежної техніки та обладнання; – звіт про виконану роботу.	- уважність; - відповідальність; - комунікативна компетентність; - лабільність мислення; - розподіл уваги на різні об'єкти; - критичність та самокритичність.
НА ВСІХ ЕТАПАХ		– висока стресостійкість; - самовладання, врівноваженість; - рішучість; - впевненість у своїх силах; - командний стиль роботи; - фізична витривалість; - швидкість мислення; - високі показники пам'яті; - високі показники образної уяви.

Результати оцінювання значимості тих чи інших професійно-важливих якостей начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України висвітлені у таблиці 2.

Таблиця 2 – Виразність психологічних властивостей, необхідних у професійній діяльності начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України

№	Професійно-важливі якості	Ранг
1.	Готовність (схильність) до ризику	1
2.	Нервово-психічна стійкість	3
3.	Відповідальність	7
4.	Інтелектуальна лабільність	9
5.	Самовладання	5
6.	Стресостійкість	2
7.	Низька тривожність	4
8.	Високий інтелект	6
9.	Витривалість (психологічна та фізична)	15
10.	Уважність та спостережливість	17
11.	Комунікативні якості	16
12.	Організованість (зібраність)	19
13.	Швидкість та лабільність мислення	18
14.	Організаторські якості	10
15.	Лідерські якості	8
16.	Якості мислення (вміння осмислювати, логічно переробляти, класифікувати отриману інформацію)	12
17.	Високі показники оперативної пам'яті	13
18.	Високі показники довгострокової пам'яті	14
19.	Винахідливість	20
20.	Адекватне почуття самозбереження	11

Таким чином, як видно з таблиці 2 за оцінками експертів перше місце посідає **«готовність (схильність) до ризику»**. Це можна пояснити тим, що безпосередньо в умовах ліквідації наслідків пожежі, або будь-якої іншої надзвичайної ситуації начальник караулу ОРС ЦЗ ДСНС України, як керівник, повинен демонструвати активність та рішучість, яка в свою чергу й забезпечується схильністю до ризику. Адже саме від його стану та поведінки залежить безпека та успішність його підлеглих та постраждалих в цілому.

Друге місце в рейтингу посідає не менш важлива якість – **«стресостійкість»**. Безумовно для роботи в складних, насичених стресогенними факторами умовах необхідно мати «залізну» витримку. Сили та вміння протистояти негативному впливу стрес-факторів зовнішнього середовища.

На третьому місці серед значимих професійно-важливих якостей начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України експерти розташували **«нервово-психічну стійкість»**. Можна сказати, що вміння особистості конт-

ролювати свої емоції, свої вчинки та життєві ситуації складають необхідність для людини, що керує іншими.

На четвертому місці значимості для начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України експерти визначили низькі показники **«тривожності»**. Так, керівник, яким за своєю суттю є начальник караулу повинен бути спокійним, стриманим, не хвилюватися та бути впевненим у собі та своїх діях при проведенні аварійно-рятувальних та інших необхідних робіт в зоні лиха.

П'яту сходинку рейтингу якостей посідає вміння начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України проявляти **«самовладання і наполегливість»**. Уміння особистості управляти та контролювати свої емоції вважається конче необхідним для людини, що керує діями інших.

«Високий інтелект» експерти розташували на шостій позиції. Тож, начальник караулу повинен мати високі показники інтелектуальних здібностей, розвинені знання в різних побутових сферах. Безпосередньо начальник караулу ОРС ЦЗ ДСНС України при ліквідації пожежі повинен знеструмити об'єкт, що горить, проконтролювати відключення його від газопостачання тощо.

На сьомому місці експерти поставили таку особистісну якість начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України, як **«відповідальність»**. Як керівник, начальник караулу повинен бути відповідальним, бо саме він несе відповідальність за результати виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків надзвичайної ситуації та за життя, здоров'я і безпеку своїх підлеглих.

За оцінками експертів начальник караулу ОРС ЦЗ ДСНС України повинен мати **«лідерські якості»**. Їх вони розташували на восьмому місці рейтингу. Так, начальник караулу повинен вміти вести за собою колектив, бути прикладом до наслідування.

На дев'ятому місці експерти розташували **«інтелектуальну лабільність»**. Отже начальник караулу ОРС ЦЗ ДСНС України повинен вміти швидко аналізувати та обробляти отриману інформацію, швидко знаходити рішення багатьох нестандартних проблем та ситуацій.

На десятому місці рейтингу за оцінками експертів розташувались **«організаторські якості»**. Так, для успішного виконання своїх професійних обов'язків, начальник караулу повинен мати навички організації та управління інших людей.

Висновки. Таким чином, результати оцінювання значимості професійно-важливих якостей начальника караулу показали, що базову основу успішності складають лише перші 10 якостей (схильність до ризику, стресостійкість, нервово-психічна стійкість, тривожність, самовладання і наполегливість, високий інтелект, відповідальність, лідерські якості, інтелектуальна лабільність, організаторські якості).

Виходячи з аналізу виділених професійно-важливих якостей нача-

льника караулі ОРС ЦЗ ДСНС України об'єднаємо їх в загальні групи:

✓ **Емоційно-вольові якості** (готовність до ризику; нервово-психічна стійкість; стресостійкість; тривожність; самовладання та наполегливість);

✓ **Інтелектуальні якості** (загальний рівень інтелектуальних здібностей; інтелектуальна лабільність);

✓ **Управлінські якості** (відповідальність; організаторські якості та лідерські якості).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности : [учебное пособие для вузов] / Бодров В. А. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 511 с.

2. Екстремальна психологія : [підручник] / [Євсюков О. П., Куфлієвський А. С., Лебедев Д. В. та ін.]; за ред. О. В. Тімченка. – К. : ТОВ «Август трейд», 2007. – 502 с

3. Платонов К. К. Вопросы психологии труда / Платонов К. К. – М. : Воениздат, 1970. – 264 с.

4. Снісаренко А. Г. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України : дис. ... кандидата психологічних наук: 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах» / Снісаренко Андрій Григорович. – Х., 2011. – 243 с.

УДК 159.9

Афанасьєва Н.Є., к. психол. н., доцент, доцент кафедри загальної психології НУЦЗУ

МОДЕЛІ І СПОСОБИ ІНТЕРНЕТ-КОНСУЛЬТУВАННЯ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовані можливості організації віртуальної психологічної служби, заснованої на використанні мережі Інтернет (у формі психологічного порталу) як інструменту організації спільної діяльності психологів та потенційних клієнтів. Дистанційна психологічна допомога це тип системи, коли надання психологічних послуг і сам акт взаємодії психолога і клієнта опосередковані якимись технічними засобами, зокрема Інтернет-середовищем. Визначена та проаналізована специфіка подібної роботи, її переваги та недоліки. Для фахівців екстремальних видів діяльності іноді це може бути єдиною можливістю отримання термінової психологічної допомоги.

Ключові слова: Інтернет-консультування, дистанційна психологічна допомога, клієнт, консультант, фахівці екстремальних видів діяльності.

В статье проанализированы возможности организации виртуальной психологической службы, основанной на использовании сети Интернет (в фо-